

„Valamelyik betörő menjen a telefonhoz!”¹ A szervezett bűnözés fogalomtörténeti vázlatja II.²

BEZSENYI Tamás³

Az alábbi tanulmány folytatása egy olyan kutatásnak, amely azt a problémát járja körül, hogy az elmúlt 100 évben miként konstruálódtak meg a különböző szövegvilágokban a szervezett bűnözés koncepciói, definíciói, vagy még inkább azt, hogy a különböző rendészeti szakemberek, bűnözők és értelmiségiek miként használták ezt a kifejezést. Más szóval a tanulmány fő kérdése az, hogyan jött létre a szervezett bűnözés mint definíció és leírható jelenség. Hogyan jött létre, és milyen metamorfózisokon keresztül, miként vált a modern nemzetállam egyik legfontosabb fenyegető veszélyévé.

Kulcsszavak: második gazdaság, szervezett bűnözés, szocialista média, bűnügyi nyomozás

A szervezett bűnözés fogalma ironikus módon az 1980-as évek első felében jelent meg újra, éppen azt követően, hogy az Országos Tervhivatalnak a második gazdasággal kapcsolatos javaslatait az MSZMP Politikai Bizottsága elfogadta és kivitelezésre továbbküldte a kormányhoz.⁴ A nyilvánosságra került anyagok óriási vitákat és félelmeket gerjesztettek. Többen egyenesen attól tartottak, hogy „a szocializmus bedobta a törülközőt”,⁵ ám végül 1982. január 1-jei hatállyal életbe lépett a kisvállalkozókról szóló törvény. Ugyanebben az évben a BM ORFK Bűnügyi Csoportfőnöksége átvette és egyesítette a korábban több pest megyei rendőrkapitányság által külön-külön nyomozott sorozatbetöréses ügyeket.⁶

1982. november 1-jén fejeződött be az ún. Presztízs-ügy nyomozati szakasza, a bűnügy 85 vádlottját a következő években ítélték el jogerősen. 170 bűncselekményt bizonyított rájuk az ügyészség, ebből 147 rendbeli lakásbetörést, illetve ezzel összefüggésben terhükre róttak okirat-hamisítást, jogtalan külföldre utazást, gépkocsilopást, lőszerrel való visszaélést és orgzdaságot.⁷

1 Pintér (1983) 100.

2 Bezsenyi (2016)

3 BEZSENYI Tamás tanársegéd, NKE Rendészettudományi Kar, Krimináltaktikai és Metodikai Tanszék, PhD-hallgató, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Kriminológia Doktori Program
Tamás BEZSENYI assistant lecturer, NUPS Faculty of Law Enforcement, Department of Tactics and Methods in Criminalistics, PhD student, ELTE Faculty of Law, Criminology Doctorate Programme
orcid.org/0000-0002-1469-1602, bezsenyi.tamas@uni-nke.hu

4 Sik (1996) 710.

5 Germuska (2008) 76–77.

6 Pintér (1983) 96.

7 Tonhauser (1983) 48.

Pintér Sándor, az ügy egyik nyomozója a *Belügyi Szemle* számára *Egy bűnszövetség felszámolása* címmel letisztázta a nyomozás menetét. Ezen túl az ügy kronologikus követése lehetővé tette, hogy az olvasó (elsősorban a szakmabeli) képet kapjon arról, miként teremthettek meg a szocialista Magyarországon az állami kontroll kijátszásával többmilliósi vagyonok.⁸ A kor jogi terminusai alapján csak bűnszövetségről lehetett szó, de a későbbi, az ügy kapcsán kirobbant vita alapján itt merült fel először a szervezett bűnözés létének lehetősége.

Tonhauser Lászlónak, az ügyért felelős nyomozócsoport vezetőjének visszaemlékezései szerint az 1970-es évek végétől megnövekedtek a személyi tulajdon elleni bűncselekmények, különösen a lakásbetörések. „A helyszínek nyomszegények voltak. Az okozott kárérték is a sokszorosára emelkedett, egy-egy betörésnél nem volt ritka a 4-5-10 milliós kár. A felderítés lehetetlenné vált. Ha egy-egy esetben sikerült is gyanúsítottat produkálni, az begubózott, nem volt hajlandó szóba állni a rendőrséggel.”⁹ Tonhauser értelmezésében új típusú bűnelkövetési mód honosodott meg Magyarországon. A módszeressé váló elkövetők biztos információk alapján dolgoztak. A felderítés ellehetetlenülését a bűnözői hálózatok megerősödése okozta. Amennyiben egy büntársuk vagy valamilyen részlegesen a hálózathoz kapcsolódó személy került letartóztatásra, akkor az ő családjaikat pénzzel, csomagokkal látták el. A hozzátartozókon keresztül pénzzel vagy más eszközzel továbbra is befolyásolták őket. Jó ügyvédeket biztosítottak minden tag és érintett számára a nap bármely órájában.¹⁰

Az MSZMP Központi Bizottságának adminisztratív ügyekért felelős titkára, a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály (KAO) vezetője, az igazságügyi miniszter, a legfőbb ügyész, a belügyminiszter, illetve a legfelsőbb bíróság elnöke egy nem nyilvános keretek között működő, valamint pozícióiknál fogva kiterjedt informális hatalommal rendelkező tanácsot működtettek 1957-től egészen a rendszerváltásig. Praktikus megoldássá vált, hogy a különböző állami szervek vezetői – mint az igazságügyi és bűnüldöző hatóságok –, valamint az állampárt képviselői között az együttműködés ezen a fórumon keresztül jöjjön létre.

Az ún. Koordinációs Bizottság havi rendszerességgel ülésezett az aktuális bűnügyi és igazságszolgáltatást érintő kérdések kapcsán. Az 1983. február 7-én tartott ülés második napirendi pontja szerint Szilbereky Jenő, a Legfelsőbb Bíróság akkori elnöke tartott tájékoztató jelentést „a sokvádoltas [sic], kiemelkedő jelentőségű büntető ügyekben [sic] az időszerűség megvalósításának akadályaival kapcsolatos tapasztalatokról”.¹¹ A tájékoztató jelentés a Presztízs-ügy miatt született meg, Tonhauser visszaemlékezései szerint a belügyi vezetés csak a nyomozás lezárulásáig támogatta a szervezett bűnözésre vonatkozó elképzeléseiket, és az emiatt létrehozott nyomozócsoportot is feloszlatták az ügy végeztével.¹² A tájékoztató jelentés ennek szellemében még a bűnszövetség kifejezést is kerülte, noha az a korszak jogi szabályozása szerint a bűncselekmények szer-

8 Pintér (1983)

9 Tonhauser (1999) 100.

10 Pintér (1983) 101.

11 *Emlékeztető a Koordinációs Bizottság 1983. február 7-ei üléséről*

12 Tonhauser (1983)

vezett elkövetését jelenti.¹³ Ehelyett a jogilag legneutrálisabb „sokvádlottas” fogalmat használta a Legfelsőbb Bíróság akkori elnöke, hogy kifejtse – jogi szempontból kissé bikkfanyelven – az időszerűség megvalósításának teóriáját. Ez a koncepció az ügyek nyomozati és bírósági szakának meggyorsítását kívánta elérni.

A bizottság elfogadta a jelentést, valamint négy pontba szedte a jövőbeni terveket. Az első pont szerint a „sokvádlottas” ügyeket már a nyomozati szakaszban elkülönített ügyekre kell bontani, hogy így kerülhessenek bíróság elé. Értelmezése szerint ez a záloga, hogy az eljárás ne ütközzön más nehézségekbe. Ezt nem részletezik, de praktikusán politikai szempontokat lehet feltételezni. Az elkülönítésnek köszönhetően a bünszervezetek tagjainak együttműködése és érdekközössége a jogi percepció szempontjából csupán viszonylagos érdekbeli hasonlóságokká válik.

A második pont szerint ha semmilyen formában sem lehetséges a méretes ügyek szétdarabolása, akkor minden esetben öttagú bírói tanácsnak kell eljárnia. Az e mögött meghúzódó cél szoros összefüggésben áll a harmadik, C ponttal, miszerint az Igazságügyi Minisztériumnak vizsgálnia kell, van-e lehetőség a bíróságok ítéletszerkesztési gyakorlatának, módszereinek egyszerűsítésére. Magyarán, amennyiben nem úszható meg egy nagy bünszervezettel kapcsolatos bírósági ügy, azt érdemes minél előbb lefolytatni és ítéletet hozni. A médiának ezáltal is kevesebb ideje legyen az adott ügyekkel foglalkozni.

A negyedik és egyben utolsó pont rendkívül talányosan lett megfogalmazva: „Az eljáró szervek vezetői kísérik figyelemmel a nagyterjedelmű [sic] ügyek elintézését és biztosítsák az időszerűséget.”¹⁴ Amennyiben a két tagmondat között logikai kapcsolat van, úgy a „figyelemmel kísérésnek” – mint ellenőrzésnek – a célja feltehetően az időszerűség biztosítása. Ez pedig nem más, mint a bünszervezetben, de jogilag csak bünszövetségben elkövetett bűnelkövetéses ügyek¹⁵ lehető legrövidebbre zárása.

A napirend végén felsorolják, hogy pontosan mivel is lehet ezt elérni: a hosszadalmas nyomozati eljárások, tehát a bizonyítási szakasz lerövidítésével. Ez alapvetően egyet jelent a terjedelmes vádiratok lerövidítésével, hiszen a hatóságok részéről „*ügyis minden egyes ügyben tapasztalható a túlbizonyításra való hajlam*”.¹⁶ Feltehetően a szöveg írója nem volt tisztában azzal, hogy amit kritikának szán, az sokkal inkább implicit dicséretnek tűnik majd az olvasó szemében. Továbbá a védőügyvédek hajlamosak elhúzni az ügyeket, ez ellen fel kell lépni, ahogy „*a több ezer oldalas vádiratok, illetve több száz oldalas ítéletek*”¹⁷ is feleslegesek.

Az igazságszolgáltatás részéről a szervezett bűnözéssel kapcsolatos társadalmi képzetek felszítását megakadályozó fő taktika egy preventív elképzelés, miszerint az állampolgár lehetőleg ne is értesüljön ilyen típusú ügyek létezéséről.

13 „Bűnszövetség akkor létesül, ha két vagy több személy bűncselekményeket szervezeten követ el, vagy ebben megállapodik” 1978. IV. törvény, IX. fejezet: Értelmező rendelkezések 137. § 6.

14 Emlékeztető a Koordinációs Bizottság 1983. február 7-ei üléséről

15 Jogdogmatikailag a bünszervezetet a bünszövetségtől az választja el, hogy az előbbi több, szervezeten elkövetett cselekmény esetén áll fenn, amely így rendszeres jövédelmet biztosít a bűnelkövetőknek. Az utóbbi viszont csak egy vagy két szervezeten elkövetett bűncselekmény esetén áll fenn.

16 Emlékeztető a Koordinációs Bizottság 1983. február 7-ei üléséről

17 Uo.

A tájékoztató jelentéshez kapcsolódó egyik utolsó megjegyzés szerint javítani kell a munkakapcsolatot a bűnüldöző szervek alacsonyabb beosztású vezetői és az igazságszolgáltatás más ágaiban dolgozók, valamint a bírák és az ügyészek között. A megjegyzésre az okot nagy valószínűséggel Tonhauser László, a Presztízs-ügyért felelős vezető adta, aki többször összetűzésbe került a nyomozás során a belügyi vezetőkkel az eset értelmezése során. Tonhauser elkötelezetten állította, hogy létezik magyar alvilág, amit a vezetők viszont nem kívántak elismerni.¹⁸ Az állambiztonságiakkal is komoly ellentétek alakultak ki, amikor egy-egy gyanúsított eljárás alá vonását megakadályozták államérdekre hivatkozva. Az említett konfliktusok vezettek odáig, hogy a magyar szervezett bűnözés egy prominens alakja megszólaljon a nyilvánosság előtt.

Tonhauser visszaemlékezéseiben hangot adott annak a feltételezésének, hogy az államvédelem egyes vezetői támogatták ezeket a bűnözői hálózatokat, hogy így külföldiekkel kapcsolatos információkhoz jussanak hozzá.¹⁹ Az állambiztonság egyik tisztje a későbbiekben a jó kapcsolat helyreállítása érdekében hivatalos formában engedélyezte a nyomozócsoportnak, hogy az egyik nagyvilági életet élő tippadót elfoghassák. Azonban Tonhauser nem bízott a segítségnyújtásban, így határozottan kért erre a személyre, aki órákkal a hivatalos irat érkezését követően valóban át akart menni a határon Ausztria felé. A férfi elfogását követően minden kihallgatáson részt vettek az elhárítás tisztjei. Az egyik ilyen alkalommal a gyanúsított megkérdezte, vajon mennyi esélye lesz a tárgyaláson. Tonhauser válasza: annyi, mint „Szólasinak a főtárgyaláson”. A kiszólása miatt az állambiztonsági tisztiek bepanaszolták a rendőrtisztiek belső biztonsági ellenőrzését végzőknél.²⁰ A rendőri vezetőket az szintén zavarta, hogy a Tonhauser által vezetett nyomozócsoport vizsgálódott az annak kiderítésére irányuló ügyben is, hogy vajon az áldozatok, károsultak miként jutottak többmillió értékűekhez. Ezeknek a kétes, más bűncselekményekből származó vagyonoknak az eredetére a rendőri vezetők a nyomozást már nem kívánták kiterjeszteni.

A második gazdaságban dolgozó különböző személyeket a Presztízs-ügyben szereplő bűnözők nagyrészt ismerték, vagy valamilyen kapcsolatukon keresztül információkat szerezhettek az általuk nem ismert áldozatukról. Vajon ezen maszek, második gazdasághoz kapcsolódó emberek vagyonosodását miért akarta a nyomozó hatóság figyelmen kívül hagyni? A valószínű magyarázatot Tamás Ervin interjúkötete adhatja meg, amelyben a siófoki kapitány a második gazdaságban, pontosabban a vendéglátóiparban dolgozó személyekről nyilatkozik. „A szerződéses boltoknál még valamire kell vigyázni: az orgazdaságra. A »megpattintott« áruk gyorsan gazdát cserélhetnek, a lebukás veszélye pedig – a szabadabb árubeszerzés miatt – jóval kisebb, mint a gebineseknél vagy a szoros elszámolású üzletekben.”²¹ Feltehetően komoly politikai problémákat okozott volna, ha a fentebb már említett, 1982. január 1-jén bevezetett kisvállalkozási törvény hatálya alá eső sértettek törvénytörtő magatartását is vizsgálták volna, mivel ez a törvény új gazdasági formációk alakítását tette lehetővé, ami új csatornákat alakított ki a

18 Tonhauser (1999) 125.

19 Uo. 110.

20 A rendőri köznyelvben „belbi”-ként hivatkoztak rá.

21 Tamás (1988) 109.

szervezett bűnözői csoportok számára, hogy a legális gazdaság különböző szektoraiba, mint a vendéglátásba és más szolgáltató tevékenységekbe befektessenek, így a pénzmosság kezdetleges formáit kialakíthassák.

A fenti rendőri vezetői utasítások Tonhauser visszaemlékezése szerint inkább politikai megfontolásból születhettek, ám hivatalosan ez a nyomozás elhúzódásának megakadályozása érdekében adott nyomozástechnikai utasítás volt. Tonhauser megfogalmazása szerint: „Tekintettel arra, hogy az ügyvédek mindent megtettek annak érdekében, hogy akadályozzanak bennünket – engem nyolcszor jelentettek fel a katonai ügyészségen – szerettem volna viszonzni a kellemetlenséget. Az egyik gyanúsított [J. R.], akit becsapott az ügyvédje, megszólalt.”²² J. R. írásban tett nyilatkozatát a magyar szervezett bűnözés kialakulásáról a fenti bosszúságok miatt jelentette meg a *Belügyi Szemlében Szervezett bűnözés?* címen.

A magyar alvilág egyik prominensének médiabeli megjelenését Tonhauser fenti értelmezése szerint az igazságszolgáltatásban dolgozó személyek elégtelen, illetve a felderítést hátráltató magatartása okozta. Tonhauser a rendszerváltás után saját visszaemlékezésében adott számot a Presztízs-ügy folyamatáról. A következőkben elméleti szakirodalom bevonásával kívánom elemzés tárgyává tenni Tonhauser memoárját.

A lejeune-i elképzelés, az *önéletrajzi paktum* szerint a címdoldalon szereplő név, ez esetben Tonhauser László, és a szövegben, illetve a fenti idézetekben szereplő egyes szám első személy közötti összhangot az olvasó maga teremti meg.²³ A visszaemlékezés hiába íródott a rendszerváltást követően, K. Horváth Zsolt értelmezése szerint az információt megvonó, illetve csepegtető mechanizmus révén működésbe lépő túlinterpertálási szándék nem ismeri (f)el a köztörténeti határpontokat, hiszen számára azok nem tisztázzák, inkább csak bonyolítják, új jelentésréteggel ruházzák fel a már meglévő értelmezést. Ha ennél a pontnál beemeljük a foucault-i diskurzuselméletet,²⁴ akkor a visszaemlékezésben szereplő első szám első személy valójában egy olyan diskurzus részese, amelybe a túlinterpertáló szándékoknak megfelelően inkább belekerült, és anélkül formálja, alakítja ezt a diskurzust, hogy annak létrejöttével, létevel egyértelmű viszonya lenne – legalábbis saját szövege alapján. A politikai és hivatali titkok, összeesküvések túlbujánzása az igazságszolgáltatásnak a szervezett bűnözéshez fűződő viszonya, illetve az államvédelmi hatóság és a politikai vezetés titkolt összefonódásai miatt egy diszkurzív világot hoz létre. Ebben Tonhauser írása hiába támaszkodik saját tapasztalataira, írásos dokumentumokra, a szövegében szereplő nevek, fogalmak, önmagukban hívószavak, és túlmutatnak az írásban szereplő jelentésükön. Így az önéletrajzi paktum egyik oldalán szereplő teljes tulajdonnév a továbbiakban valami többre reflektál, mint amit egyes szám első személyben narratív konstrukcióban Tonhauser László elmond és értelmez. Ilyen értelemben az önéletrajzíró autonómiájának agóniáját olvashatjuk a könyv lapjain, anélkül, hogy a szerzője tudna róla.

²² Tonhauser (1999) 111.

²³ Lejeune (1989) 5–8.

²⁴ Foucault (1991); Carlson (2010) 179–182.

„A Tonhauser a kilencvenes években hallottam a tévében, ahogy a szervezett bűnözésről beszél, de nem igazán lehetett tudni, mi igaz belőle, mígnem a kétezres évek elején a Miniszterelnöki Hivatalba összehívtak minket, több mint ötven büntetőjoggal, kriminológiával foglalkozó szakembert, és közölték ... ma is emlékszem a számra, hogy 57 szervezett bűnözői csoport van. Magamban az első kérdésem az volt, hogy akkor eddig mi a faszt csináltak?”²⁵ A fenti interjúrészlet a túlinterpertáló, összeesküvésre hajló diskurzussal szemben a hivatalosnak tekinthető, intézményesült gondolkodási módra szolgáltat példát. A „nem igazán lehetett tudni, mi igaz belőle” részlet megvilágító erejű abból a szempontból, hogy a Tonhauser visszaemlékezéseiben szereplő feltételezések, elképzelések nem információcepegtető szándékuk miatt maradtak kifejtetlenek, hanem bizonyíthatóság hiányában. Tonhauser még a legvalószínűbb, de bizonyíthatatlan kapcsolódásokat is inkább humorba csomagolja: „Mit tesz isten, aznap este értesítettek, hogy az őrizetbe venni tervezett személyünk [ti. a fentebb említett tippadó, akit az államvédelem engedélyezett elfogni] ki akar lógni az országból.”²⁶ Foucault-i értelemben a diskurzus teszi lehetővé, illetve engedi meg az önmeghatározást. Viszont ebben az esetben a szocialista és rendszerváltás utáni médiaviszonyok között felvethető a kérdés, hogy vajon a szerző által megírt alanyi pozícióból a diskurzus megváltozása miatt mennyi látszik.

Foucault *A diskurzus rendje* című művében fejti ki, hogy a diskurzus valamely ki-jelentésének szintjén az igaz és a hamis nem önkényes vagy erőszakos. Viszont más szinten, ha feltesszük a kérdést, vajon az igazságvágunk miként változott, akkor „valamiféle kizáró [...] rendszer körvonalait látjuk”.²⁷ Amennyiben tehát történetileg nézzük az igazság kérdését, lehetséges kizáró eljárás. Foucault szerint ennek a legközvetlenebb jele a tilalom, a kimondás tiltása. Álláspontom szerint a szocialista időszak médiájában az információcepegtetés által gerjesztett túlinterpertáló mechanizmus miatt a kimondás ténye helyett egyre nagyobb hangsúlyt kap a kimondás hogyanja. Lassan a kontextus sugallja a tabut, amíg a tabu önmagában kizáródik és láthatatlan marad, addig az attribútumai a médiában megjelenhetnek. Vagyis a befogadói oldal percepcióját igényli a tabu meg(s)értése.

Az 1980-as évek elején Tonhauser a *Kék fény* című tévés bűnügyi magazin egyik állandó szakértője volt. A Presztízs-ügy egy-egy érdekesebb szeletét meg is lehetett mutatni a szélesebb nézőközönségnek, így például a betörést bérelt autókkal vagy a tízmilliót érő fogásokat. A magyar alvilág létére utaló történetek annak explicit elismerése nélkül a nézőközönség széles köre számára fogyaszthatónak ítéltetett a kultúrpolitika részéről. A szervezett bűnözés kialakulásának története viszont a nézők ilyen széles rétegét elérő médiafelületen nem kerülhetett bemutatásra.

A *Belügyi Szemle* hiába volt egy szűkebb, de szakmaibb médiaszíntér, a cím (*Szervezett bűnözés?*) végén szereplő kérdőjelre még itt is szükség volt. A cikk első néhány bekezdésében Tonhauser összefoglalja a Presztízs-ügy jelentőségét. Minden gyanúsítottól megkérdezték, hogy mi a véleménye a szervezett bűnözésről, létezhet-e ilyen

25 Interjú L. J. ny. rendőr alezredessel. Készítette: Bezsenyi Tamás, 2014. 01. 18.

26 Tonhauser (1999) 110.

27 Foucault (1991) 871.

Magyarországon. J. R. gyanúsított véleményét magnóra rögzítették, a szerző szerint az elkövető „*válaszainak az összegzése jól szemlélteti a bűnözői álláspontot*”.²⁸ Ez a kitétel a későbbiekben komoly támadási felületet szolgáltatott, főként a cikkekre reagáló védőügyvédek részéről. Történeti szempontból viszont megítélhetetlen, hogy vajon mennyiben változtatott a szövegen Tonhauser László. Feltehető, hogy kevésbé, máskülönben a szervezett bűnözés tényét inkább tagadni igyekvő rendőri vezetők rá tudtak volna mutatni a ferdtések, hazugságok konkrét helyeire.

J. R. szerint Magyarországon már létezik szervezett bűnözés, de még nem érte el minden szempontból azt a szintet, amelyet az emberek maffiatevékenységnek gondolnak. Az átlagemberek tudásának és szempontjainak a beemelése arra utal, hogy a szervezett bűnözésről való gondolkodás még a bűnelkövető részéről is a nyugat-európai, amerikai filmek és könyvek által sugallt képen alapul. Különben miért lenne fontos szempont a magyar szervezett bűnözés megítélésénél, hogy mit tartanak annak az átlagemberek, hacsak nem a hétköznapi filmes és irodalmi ismeretekből fakad saját összehasonlítási alapja is.

A betörésekkel kapcsolatban vannak részletes információi. „*A betöréseknél például... kijelölik az elkövetőket és biztosítják az alibijuket arra az időre, amíg a bűncselekményt végrehajjták.*”²⁹ A szervezett bűnözés vagyon elleni bűncselekményekre fókuszáló vezetői a mondatból hiányoznak. Az általános vagy régebbi nyelvtani kifejezéssel élve rejtett alanyként háttérben maradó vezetőkről a későbbiekben sem tudjuk meg, hogy az elkövetők kijelölésén és az alibi szavatolásán túl milyen pozícióval rendelkeznek a hálózatban. Jól kiépített orgazdahálózat vásárolja fel az értéktárgyakat, valamint gyorsan reagáló csapat felel a bizonyítékok eltüntetéséért.

A szervezett bűnözés fenntartásában nagy szerepet játszanak a védőügyvédek. J. R. állítása szerint ez nem csupán az ő véleménye, a „*nagymenő srenkesek*”³⁰ ugyanígy vélik. A srenkes a börtönszengben a srenkel, betör igének a főnévi alakja, jelentése betörő.³¹ A kiskapukat kihasználó védők jogilag, formai szabályrendszer követve szabályosan járnak el. Olyan trükköket alkalmaznak, amellyel „*zsákutcába lehet juttatni a nyomozást*”.³² Tonhauser maga is elismerte, hogy többek között a védők viselkedése miatt jelentette meg az elkövető vallomását, így a nagymenő srenkesek véleményének hozzájárulása, mint megerősítő gesztus, fontos lehetett a szöveg szerkesztésénél. Az elkövető hozzáteszi, hogy ennek az ügyvédi tudásnak komoly pénzbeli értéke van, így az ilyen ügyekkel foglalkozó jogászok óriási haszonra tesznek szert.

„*Én részt vettem az úgynevezett alvilág életében. Vannak olyan kapcsolataim, amelyek személyes baráti – időzőjelbe téve a barátit – kapcsolatok voltak, így egy és más a tudomásomra jutott.*”³³ Az ebben az idézetben szereplő „*úgynevezett*” szintén az átlagember filmes és irodalmi tapasztalata alapján válik úgynevezett alvilággá, viszont a nyugati

28 Tonhauser (1983) 49.

29 Uo.

30 Uo.

31 Szabó (2008) 194.

32 Tonhauser (1983) 49.

33 Uo.

szervezett bűnözéssel való, számára is jobbára feltételezéseken alapuló összehasonlítással szemben a hazai pálya révén a beszélő tisztában van az átlagember tapasztalatával és annak magyarországi valós megfelelőjével. A baráti szó idézőjelbe tétele azt feltételezi, hogy az illegalitás világában kialakított kapcsolatokat a formális munkahelyi kapcsolatokhoz hasonlóan a közös érdek és munka kötötte inkább össze, mint az ezen túlmutató összetartozás érzése. A bűnelkövető romantikája helyett a jól szervezett informális világ realitása rajzolódik ki a gyanúsított elbeszéléséből.

A hetvenes években kvarcórák, farmerok és egyéb státuszszimbólumnak vagy luxuscikknek tekinthető tárgyak csempészéséből több csoport meggazdagodott, az elítélt elbeszélése szerint főként a Keleti pályaudvar körül dolgozó valutakereskedőkkel együtt. A feketekereskedelem fellendülését követően a csempészcsoportok már nem érték be a százas tételek tízezer forintos haszonnal való továbbadásával, hanem a félmillió profitot jelentő üzleteket kezdték el preferálni.

A hetvenes évek végére „*a menő nepperek, kiskereskedők és mások, akik részt vettek ebben, olyan komoly anyagi háttérre tettek szert, ami már ingerlő volt. Közben felnőtt egy korosztály, akiknek nem jutott ebből... ha ezeknek ennyi van, és nem tiszta úton jutottak hozzá... csak úgy lehet megszerezni, ha kiraboljuk őket.*”³⁴

J. R. lényegében összefoglalta a Kádár-korszak informális-illegális világának osztálykonfliktusát, amelyet képletesen szólva bűnöző proletárok forradalmi rablássorozata változtatott meg. A forradalmi változás internacionalista vonulata is jelen volt, minthogy a nyugati országokban élő disszidensek együttműködtek ezekkel a szervezett bűnözői csoportokkal. Az elrabolt ékszerek és műkincsek felvásárlópiacai a nyugati országok voltak elsősorban, ahol a disszidenseken keresztül tudtak jelen lenni.

A gyári munkások nem kapcsolódnak ehhez az informális világhoz, viszont a második gazdaságban élő és dolgozó kiskereskedők és maszekok már rendelkeznek olyan pénzüsszegekkel, hogy befektethessenek műkincsekbe vagy legális boltokba és üzletekbe, amelyekben a pénzt tisztára lehet mosni. Az ügyvédek és a kereskedelmi vezetők révén az értelmiség is érintett J. R. álláspontja szerint. Ugyanakkor a hierarchia alacsonyabb fokán álló üzletkötők a könnyebb külföldre jutás miatt szintén vásárlót tudnak találni az értékekre, valamint előre meg tudják mondani, hogy mit érdemes lopni, mire van éppen kereslet.

J. R. elmondása szerint megközelítőleg ötven-hatvanezer ember él és dolgozik a magyar alvilágban, közülük öt-tízezer eltérő informális hatalmi háttérrel vezetője valamilyik hálózatnak, alegységnek. A szellemi szabadfoglalkozásúak és a második gazdaság különböző szereplőivel együtt kevesebb, mint százezer ember érdekelt a magyar alvilág működtetésében.

A balatoni üdülések (lehetőség szerint új autókon), illetve a budapesti éjszakában ismert, prostitúciós hálózattal rendelkező szórakozóhelyek egyaránt lehetőséget teremtettek a különböző csoportosulások közötti együttműködésre. A gyanúsított vallomása szerint a fent említett idézőjeles baráti kapcsolatok ezeken a helyeken jöttek létre. A szórakozásra, státuszszimbólumok bemutatására lehetőséget adó helyszínek

34 Uo.

egyben piacokként is működtek, ahol a szereplők között létrejövő új adásvételi vagy munkakapcsolat különböző illegális cselekményekben valósult meg. A kialakuló érdekszövetségek nem bontódtak fel a lebukás után sem, hanem a hálózat szabadlábbon lévő tagjai támogatták a bent ülő családját. A lebukottak meghatározott ügyvédi kört használtak a büntetőügyeknél. A hivatalos honoráriumon túl, szóbeli megállapodás alapján a kérdéses betörésből szerzett bevételnek átlagosan az ötödét adták át az ügyvédnek a védelemért és az elkövető kinti ügyeinek intézéséért cserébe. J. R. értelmezésében az ügyvédek a betörés részesei, hiszen a zsákmány nagysága alapján részesülnek díjazásban. A család támogatása egyfelől azt jelenti, hogy van már egy komoly törzstőke, amelyhez szükség esetén hozzányúlhatnak, másrészt egyfajta fizetett szabadságként a család ellátására ugyanúgy hangsúlyt helyeznek, akár egy szociálisan érzékeny, erős szakszervezeti háttérrel rendelkező munkahelyen.

A gyanúsított beszámolóját követően Tonhauser külön kiemelte, hogy a „vezéregyniségek érdekében folyamatosan [...] azonos védőügyvédek jártak el”.³⁵ Az iménti idézet is jól illusztrálja Tonhauser erkölcsi szempontú megközelítését. Hiszen számára a védő több tárgyalássorozat után is rendíthetetlen kitartása azt bizonyítja, hogy az ügyvéd nem az ártatlan személy igazát kívánja bizonyítani, hanem az aktuális bűncselekmény következményeit szeretné csupán csökkenteni. A magyar alvilág ún. bűnözői internacionalizmusára jellemző, hogy az ügyvédi díjazásokat sok esetben külföldről, átutalással fizették. Az egykori zárkatársak hamis tanúzásra és alibi biztosítására való rábírása megszokott mechanizmusként működött. Az üzleti tárgyalásaikat meghatározott szórakozóhelyeken tartották, bejáratott törzsvendégekként, ahol, ha telefonon kereste őket valaki, a pincér gyakran úgy kiáltotta el magát: „Valamilyik betörő menjen a telefonhoz!”³⁶

A közveszélyes munkakerülés vétségének elkerülése érdekében lefizettek kiskereskedőket, maszekokat, akik papíron foglalkoztatták őket. A későbbiekben olyan szerződéses üzleteket béreltek, ahol ez már nem is volt probléma, mivel házastársuk vagy más munkavállaló végezte a munkájukat. A szerencsejáték és egyéb fényűző, sok pénzt megmozgató szenvedélyeik kielétele érdekében IBUSZ-lakásokat béreltek, így a külföldiek között nem volt feltűnő az általuk költött pénz.³⁷

Lényegében szinte teljesen függetleníteni tudták magukat a lakosság általános gazdasági-társadalmi helyzetétől, valamint az ezzel összefüggő problémáktól. A saját hazájukban kvázi külföldiként tudtak élni. A magyar szervezett bűnözés létrejöttében rejtette annak a tragédiáját, hogy a szükségletek kielégítésének voltak az állam által nem kontrollált szinterei is, mint a Bosnyák téri,³⁸ valamint más, szinte teljesen illegális formában működő piacok. Az ezeken a helyeken a kereskedelem révén szerzett haszon a korábbi, polgári korszak mükincseibe fektetve konvertibilis valutaként működött a bűnözőcsoportok számára. A szocialista államhatalom számára láthatatlan és ellenőrizhetetlen hálózat profitszerzését nem befolyásolta az ország gazdasági állapo-

35 Tonhauser (1983) 51.

36 Pintér (1983) 100.

37 Uo. 100–101.

38 László-Bencsik (1987) 225–226.

ta, és teljesítési mutatóit, működését fenn tudta tartani tagjainak börtönbe kerülése esetén is.

Dr. Csiba István vezérőrnagy és Dr. Bodor Endre alezredes ugyanennek a *Belügyi Szemle*-számnak az első írását jegyezték *A szervezett jellegű bűnözés megnyilvánulásai a fővárosban* címmel. A szervezett bűnözés létének elismerése helyett úgy állították be, hogy csupán szervezeten elkövetett bűncselekmények történtek az utóbbi években. Olyan sorozatbetörések tehát, amelyeknek nincs hosszú távú következménye. A betöréses rablásokat is valójában a szocialista modernizáció egy nem kívánt mellékjelenségének tekintették. A teljes foglalkoztatottság, a házfelügyelői rendszer megszüntetése tette részben lehetővé az ilyen rablásokat. Az életszínvonal emelkedése miatt megnövekedő üdülési időszakok és a hétvégi telkek vásárlásának a lehetősége jelenti a további kockázati tényezőt a szerzők szerint.³⁹ A tanulmány egyáltalán nem veszi figyelembe a magyar szervezett bűnözői hálózatok második gazdaságban rejlő anyagi hátterét, valamint figyelmen kívül hagyja, hogy többségében konkrét értékekért hatoltak be pontos tippek alapján. Vagyis szó sincs a szocialista életszínvonal növekedése okán emelkedő számú szezonális bűncselekményekről.

A két hónappal későbbi számban Balla Péter bíró *A tippadás jogi megítéléséről* című szövegében már azt boncolgatta, hogy az elmúlt években saját bírói tapasztalata alapján észlelte a bűncselekmények szervezettségét, tényleges bizonyításának nehézségeit. Szembesült a jogilag láthatatlan elkövetők megjelenésével, mint amilyenek a tippadók, akik állítása szerint bűnsegédként és felbujtóként egyaránt részt vállalnak a bűncselekmény előkészítésében is.⁴⁰

A következő év tavaszán a Presztízs-ügyben érintett védőügyvédek indítottak támadást Tonhauser László ellen. A szervezett bűnözés helyett ők szervezett hangulat-keltést véltek felfedezni az elkövető véleményének nyilvánosságra hozása mögött.⁴¹

Véleményük szerint a rendőrtiszt egyes újságírói fogással a gyanúsított nézőpontjaként tünteti fel a sajátját. „Egy hencegő bűnöző hihetetlenül választékos, jól megfogalmazott vallomását idézve teszi személytelenné mondanivalóját.”⁴² A hencegő jelzővel burkoltan utalnak a vallomást tevő hazug mivoltára. A vallomásának kifinomult jellegére vonatkozó megjegyzés pedig implicit módon jelzi, hogy nem az ő szavairól van szó. Fentebb már említettem, hogy Tonhauser úgy vezeti be a J. R.-től származó idézetet, mint válaszainak összegzését. Cikkük további mondataival nyomatékosítják, hogy itt feltehetően nem csupán kompilációról van szó, hanem tételes hazugságokról. Szóbeli helyzetet idéző módon meglepetésként értékelik, hogy egy rendőrtiszt hisz a gyanúsítottnak. A rendőri bizalom ilyen formája a szerzők szemében a bűnelkövetők oldalához közelíti Tonhausert, aki nem kételkedik a gyanúsított elmondásában, hanem még – igaz saját munkatapasztalatai alapján – ki is egészíti, meg is erősíti azt. Számon kéri a rendőrtiszten az ügyvédekkel szembeni negatív általánosításait, amiket a gyanúsított szájába ad véleményük szerint. (A cikk íróinak felületességére utal, hogy végig vizs-

39 Csiba–Bodor (1983) 4–5.

40 Balla (1983)

41 Horváth et al. (1984)

42 Uo. 50.

gálóként hivatkoznak Tonhouserre, noha ő egész pályafutása során operatív tisztként dolgozott.)⁴³

Tisztában vannak vele, hogy Tonhouser erkölcsi szempontból ítéli el őket, mivel nem készítenek védencüket beismerésre. Véleményük szerint felesleges jogelméleti érveket sorakoztatni, elég azon eljárásjogi alapelveket idézni, miszerint az ügyvéd jogosult minden legális eszközt bevetni a védelem érdekében. A hármas szerzőpáros érvelése alapján az ügyvéd formailag csupán jogosult, de erkölcsi szempontból inkább arra kötelezett, hogy minden megengedhető eszközt bevetessen. „A bűncselekmény elkövetésének tényét a nyomozó hatóságnak kell bizonyítania.”⁴⁴ Ebben a kérdésben a rendőr és a védő közötti eltérő igazságok, igazságvágyak konfliktusa rejtőzik. A védőnek a cikk szerint nem feladata az objektív igazság feltárása. A nyomozó viszont kötelezett a megtörtént bűncselekmény feltárására. A látszólag erkölcsi kérdés mögött valójában az igazságszolgáltatási rendszerben a szervezett bűnözés miatt láthatóvá vált diszfunkcionalitás problematikája húzódott meg. Az ügyvédek ugyanis addig sem beszéltek rá védenceiket a beismerő vallomásra, viszont a szervezett bűnözés ilyen mértékű megjelenésével az addig működő és használható bizonyítási eljárások csődöt mondtak – ahogy erre Bal- la Péter bíró cikke is rámutatott a tippadók kapcsán. A nyomozók ezért semmi másban nem bízhattak, csak a beismerő vallomásokban, amelyek ugyanakkor rendkívül bizonytalan biztosítékot jelentettek, hiszen a vallomások visszavonása esetén csak a beismerések közötti különbségekből következő gyanúokkal érvelhettek a bírósági szak során. A védőügyvédek tevékenységét a szervezett bűnözői csoportokkal szembeni nyomozásokat folytató rendőrtisztek morálisan elítélték, Moldova György szociográfiai írása alapján a rendőrségi szakzsargonban „utóbűnözőknek” hívták őket.⁴⁵

A szervezett bűnözés körül kialakult vita időközben átlépett a folyóiratról a szélesebb értelemben vett közmédiába. Foucault diskurzuselmélete kapcsán már szó volt róla, hogy a szervezett bűnözés mint tabu attribútumai (óriási zsákmány, üzleti tárgyalások szórakozóhelyeken, különböző autók használata) megjelenhettek a Magyar Televízió *Kék fény* című műsorában. Ám a *Belügyi Szemlé*ben megjelent cikket követően a tabu egyre nyilvánvalóbbá vált, egyre szélesebb kör kezdett reagálni rá. Az addigi működő mechanizmus, vagyis a tabu tételesen tagadott léte ellenére annak a kontextus révén való sejtetése, értelmetlenné vált. A tabu kimondásra került, egyfajta határfogalom- má vált. A szervezett bűnözést tagadni szándékozó rendőri vezetők más módszer- hez nyúltak. A tabu fogalmát úgy kezdték el használni, hogy teljesen más kontextusba helyezték, amivel lényegében újradefiniálták a szervezett bűnözést mint határfogalmat. Az addig a tabut támogató, sejtető szöveggörnyezet helyett megpróbálták a médiában kiépíteni egy, a tabu lényegét kifigurázó kontextust. *Ezt láttuk a tévében is, avagy egy magyar maffia* címmel Martinkó Károly rendőrtiszt, a *Magyar Rendőr* című propagand- adíadvány újságírója a Magyar Rádióban készítette el ún. bűnügyi nyomozati anyagát.

43 A szovjet, Visinszkij-féle minta alapján az operatív tiszték felderítő munkát végeznek, illetve a bűncselekményeket meghatározható gyanúsítottakhoz kötik, ezután kerül át a vizsgálókhöz, akiknek a feladata annak bizonyítása, hogy a gyanúsított követte el a cselekményt.

44 Horváth et al. (1984) 51.

45 Moldova (1994) 117.

Ernst Kantorowicz a középkori uralkodók halálának reprezentációjával foglalkozó, a király kettős teste elméletének analógiájára a tabu kettős testéről beszélhetünk ebben az esetben.⁴⁶ Tonhauser cikke mintegy a királyt ábrázoló apró kifaragott bábuként rövid távon a tabut szimbolizálta, míg a Magyar Rádióknak egy széles tömeget elérő, többször ismételt műsora a tabu hiányát jelentő üres királyi halottas ágyként a tabu létezésének hiányát mutatta fel.

A Martinkó-féle dokumentumjáték felvételére körülbelül két hónappal a Tonhauser cikk megjelenése után került sor, majd 1983 decemberében mutatták be, és a rendszerváltásig több alkalommal megismételték.⁴⁷ A dokumentumjátékban a bűnügyi eset szereplői szólaltak meg, miközben sejtelmes háttérzene szólt. (Az *Angyal* című tévésorozatot először szerzői jogi problémák miatt nem az eredeti, Leslie Charteris által szerzett zenével mutatták be hazánkban, hanem a Martinkó Károly műsorában is hallható magyar átíratú melódiával.) A műsört fejezetekre osztották, az első *A tényállás* volt: Bejelentés érkezett a főkapitányságra, hogy egy békéscsabai családot megölnek, amennyiben nem fizet egymillió forintot. A rendőrtiszt szerint köztudott volt, hogy a megfenyegetettek jó anyagi helyzetben élnek. Több nyugati gépkocsival rendelkező, vásároló munkát folytató családról van szó.

A megfenyegetett családfő című részben az idős férfi meséli, hogy levelet kaptak kárácsony előtt, „annyit írt, hogy ő Mickes Joe, a maffia főnöke... és amennyiben nem kap pénzt, egy cigány meg fog dögleni közülünk. Megijedtünk.”⁴⁸ A lánya az unokájával együtt odaköltözött, a másik unokát pedig minden alkalommal felnőttek kísérték az iskolába. Attól tartottak, hogy valósággá válik, amiket filmekben láttak, és elrabolnak valakit a családból.

A rettegő családtagok részben a családfő felesége beszél arról, hogy az ablakhoz is félve mentek, elhúzva tartották a függönyöket, nehogy lelőjék őket. Biztosra vették, hogy fegyver is van náluk. „Nem vettem én ezt komolytalannak, mivel a tévében lássuk ezt a filmeket [sic], onnan gondoltam, hogy ezt ő is megteszi... amikor a kutyák ugattak, mindnyájan kimentünk az udvarra, mert az utcai ajtót nem lehet bezárni.”⁴⁹ Feltehetően nem egy jól felszerelt házról van szó, ezt erősíti meg az elkövető későbbi vallomása is. A tévé által sugallt kép a nyugati világról teljes mértékben hatalma alá kerítette a családot. A levélben szereplő veszélyek nem tűntek nevetségesnek a hétköznapi tapasztalatukkal összevetve, azok inkább megváltoztatták a mindennapi események interpretációit.

Tartottak tőle, hogy egy bandáról van szó, mert „ezek a maffiák többen vannak... öten... hatan.” Az egyik lány szerint legalább mindenki fogyott tíz kilót. „Olyan volt, mintha mindig lett volna itt valaki.”⁵⁰ A lány szerint a szomszédok semmit se vettek volna észre, bármi történt volna. Mert a házuk egészen az udvar hátuljában van. „Hiába áll-

46 Kantorowicz (1957) 273–313. További értelmezését adja: Ginzburg (2010)

47 Felvétel: 1983. 10. 19.; Szerkesztő: Borenich Péter; Rendező: Kelemen László; Első adás: B 1983. 12. 12. időpont: 18.38; Ismétlés(ek): 1983.12.29/K/17.30; 1984.11.12/B/17.59; 1986.05.15/K/17.00; 1989.04.27/P/21.05.

48 Martinkó Károly: *Ezt láttuk a tévében is, avagy egy magyar maffia*. Magyar Rádió, 1983. 12. 12.

49 Uo.

50 Uo.

tunk kinn az utcán, senki még villanyt se gyújtott.”⁵¹ A lányuk fenti mondata az állampolgárok közönyössége mellett felveti azt a kérdést, hogy vajon egy ilyen, a család számára veszélyes helyzetben a szomszédok burkolt romaellenesség miatt nem foglalkoztak a családdal, vagy ők is féltek.

A *Csapda a magyar maffiafőnöknek* című részben a családfő meséli, hogy nem értették, miért nem festi be a haját őszre az egyik nyomozó, aki hozzá hasonló, ő a ruháját is odaadta volna, mert egy hivatalos személy mégis jobban tudott volna védekezni, mint ő. Az egész család biztos volt benne, hogy a találkozó helyszínén az elkövetők pisztolyt fognak a hátára és el fogják vinni egy másik helyre, ahol könnyen agyonlőhetik. Végül a családfő vállalta magára, mert nem akarta, hogy a fiataloknak bántódásuk essen. A beöltözésre vonatkozó elképzelés szintén amerikai filmekben látott ötlet számon kérése volt a hazai bűnüldöző hatóságon.

A *Zsaroló levelek* című részben megtudjuk, hogy az elkövető többes számban írt, sőt a levelek végén az egyik lány szerint három vagy négy aláírás is volt. Mindegyik különböző. „Egy szép, egy csúnya, és egy macskakaparás. Hát ebből is lehetett következtetni.”⁵²

A *kikötött kutya rejtélye* sejtelmes alcím mögött csupán arról volt szó, hogy egy éjszaka egy férfit láttak, majd később egy karóra kikötött kutyát láttak. Ez a rész egyrészt alátámasztja a babonás hit jelenlétét, másrészt a levél miatt az addig hétköznapi látszó tapasztalatok átértelmezését.

A *színes betűk titka* részben a családfő elmeséli, hogy az első két levél újságból kivágott betűkből lett összeállítva. Az öreg férfi azóta se nyugodt, véleménye szerint ezt egyedül otthon nem tudta megcsinálni az elkövető. Ehhez komoly baráti társaságra és nyugalomra volt szerinte szüksége. A családfő tudatlanságát kívánták a szerkesztők azzal alátámasztani, hogy hosszan idézték az idős embert, aki komoly szellemi munkaként állította be a betűk kivágását és egymás mellé ragasztását.

Az *Előkerülnek a kések* című alfejezetben a család férfi tagjai szólaltak meg. Állításuk szerint ők kevésbé féltek, mert mindenkinek a keze ügyében volt kés vagy más védekezésre alkalmas eszköz. A félelmet az táplálta, hogy nem tudták hány emberről van szó. A *letartóztatás* résznél derül ki, hogy az utolsó, harmadik levelet az elkövető postán adta fel, Mezőmegyeren, ott a nyomozók már könnyen elkapták.

A *gyanúsított édesanyja* szerint a gyereke nagyon jó fiú, de romantikus lelkületű és nagyon sokat olvas. Főként krimiket nézett a moziban is. Anyja szerint az lehetett a baj, hogy nem keresett magának barátokat, mert ha velük megbeszéli, akkor ők lebeszéltek volna. A fiúnál hétszáz forint volt akkor is, amikor letartóztatták. Nem volt anyja szerint neki arra szüksége, inkább csak a hecc kedvéért csinálta.

Az *enyhítő körülmények* összeszedésére is az édesanya vállalkozott, aki hangsúlyozta fia gyávaságát, illetve ember- és állatbarát mivoltát. Szegény, idős asszonyok megsajnálója volt, át is adta gyakran a helyet nekik a buszon. A matematika miatt nem erőltették az iskolát, de sikerült elhelyezkednie a postán. A *gyanúsított apja* nem tartja magát elfoglultnak, de szerinte erre a fia képtelen lett volna, nem is érti igazán az egész helyzetet,

51 Uo.

52 Uo.

hiszen állítása szerint a tsz-ben is segített neki paradicsomot szedni. Mindkét szülő a rendes, dolgos gyerek toposzával próbálta gyereke magatartását bemutatni. Az apa a fiú által elkövetett bűn eredőjét nem annyira gyerekében, mint inkább a bűnözésre fókuszáló média jelenségében találta meg. Lényegében az apa véleményét lehet úgy interpretálni, hogy a jól kidolgozott, valóságosnak mutatkozó médiatermékek megzavarták a szocialista és kapitalista valóságot nehezen szétválasztani tudó fiát.

Az olvasás hátrányai részben az apa mindent a maffiakönyvek többszöri elolvasására vezet vissza. A feleségével együtt idézték fel az inkriminált könyvet: *Nem egyformán fizet a maffia*. A könyv valódi címe pontosan: *A maffia nem egyformán fizet*. Nicholas Gage tényfeltáró könyve az amerikai olasz maffiáról szól, a szerző szociális elköteleződése, baloldali beállítottsága⁵³ okán is rendkívül lesújtó képet fest a korszak kapitalista világról, olyan tételmondatok szerepelnek a könyvében, hogy „*A maffiózó Amerikában a férfiúi felsőbbrendűség legfőbb képviselője*”.⁵⁴

Az apa nehezményezte, hogy vacsora után megfürdött és azonnal olvasni kezdte a könyvet. Hiába kérelték szülei, hogy ha már egyszer elolvasta, akkor minek kezdi újra. Édesanyja szerint csak ők foglalkoznak a fiukkal, senki más. Reménykedtek benne, hogy az új munkahelyén, a postán majd változik a helyzet. A rádióadás idején abban bíznak, hogy a börtönből kikerülve talán a KISZ a szárnyai alá veszi. A kortárs csoport hiányának problémájára a megoldást az anya az állampárt ifjúsági szervezetében látja. A műsor alatt semmilyen politikai indíttatású mondat vagy elgondolás sem szerepel, itt az anya feltehetően az automatikusan kialakuló emberi kapcsolatok hiányát egy formális szervezet teremtette kapcsolati hálóval kívánná ellensúlyozni.

„*Hát ennyire látszik, hogy mennyire zöld, éretlen, amikor a táviratot feladta, tudnia kellett, hát ezzel dolgozik, hogy a feladó szerepel rajta.*” Édesanyja szerint a fia csak viccnek szánta, az apa ezzel vitába száll, mert a fiuk a második levélben megjelölte a helyet és az időpontot, ahol átveszi a pénzt. Habár mindketten féltik a fiukat, a műsorban vannak még ehhez hasonló részek, ahol a postás-maffiózó tudatlanságában megegyező szülők burkoltan vitába szállnak a fiú tettének céljával kapcsolatban.

A maffia magyar szindikátusának előzetes letartóztatásban lévő főnöke 1966-ban született, közepes eredménnyel elvégezte a nyolc általánost, majd egy szakközépiskolában kétszer megbukott az első osztályban. Ekkor került a postára táviratkézbeseítőnek. „*Elkezdtem olvasni maffiás könyveket, és a végén már annyira beleéltem magam, hogy kíváncsi lettem... hogy Magyarországon valaki elhiszi, hogy létezik maffia. Én azt hittem hülyeségnek veszik.*” Az első levélben bemutatkozott, mint a maffia magyar szindikátusának feje, és pénzt követelt. A második levélben megnevezte a helyet és az időt, ahol át akarja venni az összeget. Azért választotta a Sajtó családot, mert korábban vitt már nekik száz forintos utalványt. „*Ekkor láttam egy fából épült deszkakerítést, egy sárból épült házat meg egy szekrénylábat meg egy rossz Zsigulit. Ebből gondoltam, hogy ők rendes cigányok lehetnek, mert összegyűjtik a pénzt. Őket választottam, mert csak őket ismertem.*” Állítása

53 A munkások kizsákmányolásáról, a gyerekmunka embertelenségéről szóló cikkek nyújtottak példaképet az ő szervezett bűnözésről szóló cikkeihez. Gage (1974) 10.

54 Gage (1974) 141.

szerint nem tudta, hogy gazdagok-e vagy szegények, de ahol laknak, az alapján inkább szegények. Az utolsó mondata az idézett formában értelmetlennek hat, hiszen levélkézbesítőként több családot kellett ismernie. Ha viszont kiegészítjük a mondatát azzal, hogy: „Őket választottam, mert [cigányok közül] csak őket ismertem.” Ebben a formában értelmet nyer. A fiúnak a megrémített család anyagi helyzetére vonatkozó állításait kétségessé teszi, hogy az adás elején megtudtuk: több nyugati kocsival rendelkezik a család, és a városban jó anyagi helyzetben élőknek tartják őket.

Nem ment el a megadott helyre a megadott időben, mert elaludt. Ezután adta fel a harmadik táviratot postán. Újabb helyet és időt jelölt meg a pénz átadására. A táviratokat kezelő nő a postán elolvasta, de ő nem foglalkozott vele. Nemsokára jöttek érte a nyomozók. Valóban kétséges, hogy mennyire tekintette heccnek a történetet, ha a következő levelében is a pénz átadására szólította fel őket.

A kedélyek megnyugszanak... vagy mégsem címmel zárul a műsor. A családfő egyfelől nyugodt, hogy a fiú börtönben van, másfelől az egész család nyugtalan. Nem lehetnek biztosak benne, hogy vannak-e társai. A lányuk a *Derrick*-ben is ilyen típusú ügyeket látott. Az adás végén az apuka felkiált, hogy leginkább a kis Sandokant, a másfél éves unokáját félti. A műsor a családtagok tudatlanságának minél teljesebb megmutatásával igyekszik egyrészt a magyar szervezett bűnözés képét viccként felmutatni, másrészt a roma áldozatok felhasználásával azt is érzékeltetni, hogy ilyen lehetetlen, nonszensz helyzetet csak ezek a tudatlan, műveletlen emberek hihetnek el. Akik pedig ezt gerjesztik, hasonlóan buták lehetnek.

Martinkó Károly műsora túl azon, hogy tagadni kívánja a szervezett bűnözés létét, különböző diszkurzív eszközökkel a magyar romákat mutatja be olyanoknak, akik ebben hinni képesek. Tonhauser László évekig dolgozott úgymond „cigány vonalon” (vagyis olyan bűncselekményekkel foglalkozott, amelyeket feltehetően román követtek el).⁵⁵ Saját visszaemlékezése szerint is sokan tartották őt a romákkal túl jó viszonyt ápoló rendőrnek, aki adott esetben támogatja is őket.⁵⁶ Martinkó kritikája vélhetően cinikus módon arra is utalt, hogy miért hihet Tonhauser a szervezett bűnözés léteiben.

Martinkó Károly Tonhauserhez hasonlóan az „*alvilág egy prominensét*” szólaltatta meg. A Presztízs-ügy gyanúsítottjának nyilvánosságot kapó vallomása a magyar alvilág létrejöttéről tabusértő volt. Az erre adott pro és kontra reakciók a tiltott fogalmat a médiában elbeszélhető határ felé lökték. A rádióműsor inkább a tabu transzformálását segítette elő. A tabu elismerése más kontextusba helyezve az emberi butaság és hiszékenység példájaként merült fel. A mezőgyeri postás saját ötlete, hogy megnézzze, vajon bárki hisz-e a magyarországi szervezett bűnözés létezésében, a médiában nem tiltottként jelent meg, hanem olyan lehetetlen helyzetként, amelynek a pusztaság létére utaló jelek is nevetésre adnak okot. A komolyan vehető veszély nevetést kiváltó valószínűtlenség alakult át az 1980-as évek első felének magyar médiájában.

55 A szocialista időszak rendőri munkájában léteztek vonalas nyomozások. Vasúti vonal esetén a vasúthoz köthető lopások és csempészésekkel foglalkoztak a rendőrök. A cigányokkal kapcsolatosnak tartott attitűdöket beépítették a nyomozati munkába. Majtényi–Majtényi (2012) 90.

56 Tonhauser (1999) 76–83.

A rendszerváltáshoz közeledve egyre több olyan könyv és kutatás született, amelyek a szervezett bűnözés létével foglalkoztak, több esetben a második gazdasággal való kapcsolat is egyértelműen kiderült. A Zombori Attila egykori rendőrtiszt által készített interjúkötetben Juszuf álnéven szereplő bűnöző eredetileg autófényező szakmunkásként dolgozott. A Hungarocamionnál helyezkedett el a javítóüzemben, emellett pedig saját autófényező műhelyében is vállalt munkákat. A sofőrök segítségével különféle híradástechnikai termékeket (Hitachi rádiósmagnó, Orion tévék) árusított, néhány esetben eredeti zárjeggyel. Egy magántaxis ismerősének a kérésére pedig lopott autókat festett át.⁵⁷

A Népszabadság az 1980-as évek elejétől folyamatosan egyre több úgynevezett sorozatbetörésről illetve bűnszövetkezetek leleplezéséről adott hírt. A *Betörők, orgazdák a Trombitáskertben* című cikkben „egy veszélyes betörő banda leleplezése”⁵⁸ a budapesti rendőröknek sikerült, a különböző kerületek konstruktív együttműködésben dolgoztak a cikk szerint, ami feltehetően az újságban is megemlített tények alapján inkább az üggyel való megszabadulásnak tűnik. A XIV. kerületi kapitányság járőre ugyanis egy igazoltatás során lopott értékeket talált a Kerekes Tibornál, akit tolvajnyelven Tubaként ismertek. Mivel az egyik eltulajdonított tárgy egy I. kerületi Ostrom utcai házból származik, így átadták az ügyet a budaiaknak, akik elindították a nyomozást, majd felmerült még a XII. kerület is érintettség okán. A cikk jelentőségét, valamint a nyomozás során a budapesti kerületek együttműködését ugyanaz indokolja, hogy explicit módon el kellett ismerni egy közös értelmezési horizonton létező tolvajnyelv használatát, amelyet a fővárosban működő bűnözői hálózatok alkalmaznak, csakúgy mint eltérő kerületekből származó tippadókat, orgazdákat.

1991–1992-ben, a balatoni szezon végét követően Diósi Pál szociológus több interjút készített kocsmárosokkal, étterem- és büfévezetőkkel és egyéb, a Balaton környéki vendéglátásban, idegenforgalomban érdekelt személyekkel. Saját elmondása szerint a taxisblokádnál idején született meg benne a gondolat, hogy vajon miként élhette meg a rendszerváltást a maszek világ krémjének egy része, a Balaton környékén élő és dolgozó egykori gebinesek, üzletbérlok, vendéglátósok, akkori kapitalista vállalkozókká formálódó emberek.⁵⁹ Az interjúk eltérő személyiségeket, életutakat takarnak. Vannak olyan interjúalanyok, akiknek az elmondásából kiderül, hogy több balatoni – és más vidéki – település, illetve a fővárosi vendéglátásban dolgozó személyek érintettek és érdekeltek a környékbeli prostitúcióban, illetve az illegális módon beszerzett áruk értékesítésében, a valutaváltásban.⁶⁰

Az egyik, teljesen anonimizált interjúalany állami vállalatnál betöltött állásából váltott át a második gazdaságba, majd az itt szerzett információk révén csempészetbe fogott. Kezdetben kelet-német márkát vitt ki egy jó bűnözői kapcsolatokkal rendelkező személy megbízásából Ausztriába, ahol schillingre jobb árfolyamon tudta átváltani azt,

57 Zombori (1988) 120–122.

58 P. (1982) 9.

59 Interjú Diósi Pállal, 2013. 10. 24. – készítette: Bezsenyi Tamás.

60 „A Balatoni vállalkozók kutatócsoport tagjaként 2 éve vizsgáljuk társaimmal a balatoni vendéglátást.” 20. század hangja archívum – 409_06 Diósi Pál gyűjtemény (internetes elérhetőség: <http://voices.osaarchivum.org>)

majd az osztrák fizetőeszközt visszacsempészte, jutalék fejében pedig átadta bűnöző főnökének. A későbbiek során saját hasznára is váltott, majd a valutaárfolyam-nyereséget az osztrák turistákkal tovább tudta kamatoztatni. Miután komolyabb befektetésekre volt már lehetősége, pénz–áru–pénz nyereségre tudott szert tenni a jugoszláv határ mentén. A magyar forintot átváltotta jugoszláv dínárra, amelyből árut vett a harkányi piacon, ezt pedig a befektetett forintnál jobb áron értékesítette Budapesten és más vidéki városokban.

A fenti fogalomtörténeti elemzés azt kívánta bemutatni, miként született meg a szervezett bűnözés fogalma Magyarországon, a szocializmus idején hogyan tűnt el, majd kapcsolódott össze a második gazdasággal. Szándékom az volt, hogy Katona Géza *Szervezett bűnözés Magyarországon* című munkájának⁶¹ *A szervezett bűnözés előzményei* című részéhez további, eddig nem vizsgált adalékokat nyújtsak, illetve *A szervezett bűnözés megjelenése* alfejezet értelmezési kereteit a korszak különböző diskurzusaiban (belügyi nyilvánosság, közéleti, tájékoztató anyagok) való konfrontatív megjelenésükkel, egymásra való hivatkozásukkal támasszam alá, és ezáltal kiegészítsem a meglévő tudásunkat a szervezett bűnözés attribútumainak hazai megjelenéséről.

A Presztízs-ügy gyanúsítottjai közül többen a kilencvenes évek bűnözői alvilágának is jelentős alakítóiként tűntek fel. A fenti fogalomtörténeti áttekintés elsődleges célja annak bemutatása, hogy a második gazdasággal együttműködő bűnözői csoportok tevékenysége, illetve még inkább a fentebb vázolt megítélése arra ad választ, hogy a kilencvenes évek meghatározó bűnözői csoportjai miért tudtak arra hivatkozni, hogy ők csupán az állam által meghurcolt vállalkozók, akiknek a sikerességét az igazságszolgáltatás ki akarja kezdeni.

IRODALOMJEGYZÉK

- Balla Péter, Dr. (1983): A tippadás jogi megítéléséről. In: *Belügyi Szemle*, 21. évf. 11. sz. 55–57.
- Bezsenyi Tamás (2016): „Megkockáztatván a törvény áthágását”. A szervezett bűnözés fogalomtörténeti vázlata I. In: *Magyar Rendészet*, 16. évf. 4. sz. 121–134.
- Carlson, David (2010): *Autobiography* In Dobson, Miriam – Ziemann, Benjamin (eds.): *Reading Primary Sources: The interpretation of texts from nineteenth- and twentieth-century history*. London – New York, Routledge, 175–191.
- Csiba István, Dr. – Bodor Endre, Dr. (1983): A szervezett jellegű bűnözés megnyilvánulásai a fővárosban. In: *Belügyi Szemle*, 21. évf. 9. sz. 3–9.
- Emlékeztető a Koordinációs Bizottság 1983. február 7-ei üléséről*. Forrás: http://w3.osaarchivum.org/files/fa/999/4/1/koordinacios/1983/koord_biz_83_02_07.pdf (2017. 03. 14.)
- Foucault, Michel (1991): A diskurzus rendje. In: *Holmi*, 3. évf. 6. sz. 868–889.
- Gage, Nicholas (1974): *A maffia nem egyformán fizet*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Germuska Pál (2008): „De hát eszerint a szocializmus bedobhatja a törülközőt?”. Második gazdaság a Kádár-korszakban. In: Germuska Pál – Rainer M. János (szerk.): *Közelítések a kádárizmushoz. Évkönyv XV*. Budapest, 1956-os Intézet, 66–84.
- Ginzburg, Carlo (2010): *Reprezentáció – A szó, az eszme és a dolog*. In: Ginzburg, Carlo: *Nyomok, bizonyítékok, mikrotörténelem*. Budapest, Kijarat Kiadó, 123–140.

61 Katona (2000) 5–20.

- Horváth Jenő – Bánáti János – Jacsó István (1984): Szervezett bűnözés vagy szervezett hangulat-keltés? Hozzászólás a Szervezett bűnözés? című cikkhez. *Belügyi Szemle*, 22. évf. 3. sz. 50–52.
- Kantorowicz, Ernst (1957): *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*. Princeton, Princeton University Press.
- Katona Géza (2000): *Szervezett bűnözés Magyarországon*. Budapest, BM Kiadó.
- László-Bencsik Sándor (1987): *Bosnyák téri színjátékok*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- Lejeune, Philippe (1989): *On autobiography*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Majtényi Balázs – Majtényi György (2012): *Cigánykérdés Magyarországon 1945–2010*. Budapest, Libri Kiadó.
- Moldova György (1994): *A jog zsoldosai. Ríport az ügyvédekről*. Budapest, Dunakanyar Könyvkiadó.
- P. Gy. (1982): Betörők, orgazdák a Trombitáskertben. *Népszabadság* 40. évf. 227. sz. 9.
- Pintér Sándor (1983): Egy bünszövetség felszámolása. In: *Belügyi Szemle* 21. évf. 8. sz. 96–103.
- Sik Endre (1996): Egy ló-öszvér a lovakról és a szamarakról. Adalék a második gazdaság hazai eszmetörténetéhez. In: *Közgazdasági Szemle*, 53. évf. 7–8. sz. 704–725.
- Szabó Edina (2008): *A magyar börtönszöng szótára*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Tamás Ervin (1988): *Szerződő feleim*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- Tonhauser László (1983): Szervezett bűnözés? In: *Belügyi Szemle*. 21. évf. 9. sz. 48–52.
- Tonhauser László (1999): *Nem kérek bocsánatot*. Totem Kiadó, Budapest.
- Zombori Attila (1988): *Mesél az alvilág – betörők*. Colorplast Kiadó, Budapest.

ABSTRACT

“One of the burglars go to the phone!” The Outline of the Concept of Organized Crime II.

BEZSENYI Tamás

This study is a continuation of a text, which deals with the problem of how over the past 100 years the notion of organized crime was used and defined by various law enforcement professionals, criminals and intellectuals. In other words the main question of this study is how organized crime evolved as a definition and as a describable phenomenon, how it was established and how, throughout its metamorphosis, it became a major threat for the modern nation state.

Keywords: *second economy, organized crime, media of the socialist period, criminal investigation*